

'Hočem na mejo, dokler še ni povsem izginila' (Pleše z volkovi na rob)

Igor Pribac

Prepričanje, da je *western* iztrošeni žanr, iz katerega je Hollywood že izžel vse, kar se je iz njega izžeti dalo, je letošnja podelitev oskarjev in premočna zmaga filma *Dances with the wolves* (*Pleše z volkovi*) postavila na laž. Kaže, da ne gre za poslednjega Mohikanca in da se napoveduje celo vrnitev *westerna*. To dokazuje vsaj še film *Young guns* (ta je s svojim drugim delom že pridobil status "filmske nadaljevanke"), blagajniška uspešnost vseh treh, o razsežnosti pojava pa zlasti zgovorno priča število *westernov*, ki naj bi jih posneli v kratkem - omenja se številka 40. Če to drži, potem je triumf filma *Pleše z volkovi* samo uvod v val, ki bo iz Hollywooda šele pljusknil. Po več kot desetih letih skoraj popolne odsotnosti tega žanra in po šestdesetih letih njegove odrinjenosti z najprestižnejšega filmskega zmagovalnega podija - njegova podprezentiranost glede na količinskost produkcije je več kot očitna - bomo morda o letošnjem večkratnem lavreatu čez leto ali dve govorili kot o začetniku novega, "recikliranega", *westerna* '90. Dovolj indicije je, da bo val, če bo do njega res prišlo, del širšega procesa retematizacije zgodovine Združenih držav, katerega zastavek je nič manj kot doseданje razumevanje identitete ameriške nacije in tudi širše, identitete Zahoda nasploh.

Dobri stari Divji zahod bo dobil nove zgodbe in nove junake. Odpira se možnost, da bo za generacije, ki prihajajo, ponovno prevzel vsaj del vloge, ki jo je nekoč že imel, in postal povod za razmislek o pravičnosti, o dobrem in zlem, o prijateljstvu in celo, da bo zopet postal najdišče, zlata žila, ki vodi do odgovora na vprašanje o naši identiteti. Za cele generacije so pripovedi o ljudeh, ki so živeli v krajih, kjer Zahod postane Divji, to že bile. Vlogo, ki jo je *western* po drugi svetovni vojni odigral v ustvarjanju kolektivne identitete zahodne civilizacije in njenega razmerja do tistega, kar to ni in sodi v njeno zunanje okolje, je težko preceniti. Prvega ni mogoče razumeti brez drugega, obeh pa ne brez *teritorializacije* ideje Zahoda in pojma *meje*. Zgodovina filmskega *westerna* to najbolje dokazuje. In ko smo že pri pri zunanjem okolju, privilegiranem področju nastopanja in prikazovanja drugega od tistega,

ki ga skoz identifikacijo priznamo za svojega, lahko ugotovimo, da so novinarji film *Pleše z volkovi* že označili za "ekološki western". Če bo western sledil uspehu *Pleše z volkovi* in zares doživel ponoven vzpon, to ne bo več nadaljevanje produkcije nekdanjega žanra, pač pa bo to prej destrukcija aksiologije, ki so jo nekdanj poosebljali filmski liki Divjega zahoda. Mesto, ki ga ima *Pleše z volkovi* v zgodovini westerna kot historičnega prereza ameriškega razumevanja *določenega obdobja* lastne preteklosti, periferne epizode v zgodovini Zahoda, ki je s povsodnostjo kulturne industrije *post festum* postala ena od metropol njegovega kolektivnega imaginarnega Zahoda, opredeljuje radikalnost njegovega odmika od vrednot in shem "tradicionalnega" westerna. Ko pogled usmerja proti zahodnemu horizontu, western ponavlja konstitutivno potezo in afirmira civilizacijo, ki je drugo razumela predvsem kot še ne osvojeno in prisvojeno, kot oviro in obljubo akumulacije njene moči in hkrati kot nevtralnno podlago uresničevanja njenega telosa: planetarne teritorializacije postulata lastne univerzalnosti. Takšna perspektiva ne pušča veliko prostora priznanju identitete drugega in pogledom kulturne ekologije. Osrednje vprašanje westerna je bilo uveljavljanje Zakona, drama belega človeka torej, vzdrževanje ravnotežja med njegovimi žrtvami in njegovimi zmagami, ki so iz filmske dramaturgije potiskale dejansko dramo njegovega postopnega, sistematičnega izrinjanja prvotne indijanske kulture.

V tem pogledu *Pleše z volkovi* registre obrne: prizorišče uveljavljanja Zakona belega človeka je v njem inscenirano onstran meje, ki še omogoča preverjanje in vzdrževanje vrednot ozemeljsko zamejene socialne mreže, *sredi okolja s tujo sredino*, ki prevzame mesto protagonista in ki svojo moč pokaže preprosto s tem, ko pretirano izpostavljeno postojanko poročnika Johna Dumbarja sredi prerije polagoma kontaminira in prežame, brez nasilja, predvsem z izmenjavo darov.

Zgodba, ki jo ponuja *Pleše z volkovi*, je *zgodba o izstopu iz lastne sredine in iz neposredovanosti lastne osrednjosti*, o *dostopu* na njeno mejo in o njenem *prestopu*, o *pristopu* k izkušnji drugega in o *odstopu* od prizadevanja po absolutni identifikaciji z njim - identifikaciji, ki bi stekla brez preostanka: torej tudi zgodba, ki se odpoveduje predstavi, da je nekje neki drugi, s katerim bi se lahko skoz in skoz identificirali, ga tako kot drugega ukinili in s tem na nek način odpravili tudi sam razcep zunanost/notranjost, ki sproža mehanizem identifikacije. Je zgodba o neumnosti odločitve ranjenega Johna Dumbarja (*dumb*, am. neumen), ki je v bolezenski vročici svoje življenje postavil na kocko, ker ni bil pripravljen sprejeti zamenjave noga-za-življenje (to epizodo je moč razumeti kot prisposodbo "prikrajšane eksistence"), ki bi ga vrnila na "njegovo" mesto na *notranji fronti* boja za vzpostavitev ekonomsko-poli-

tično-kulturne hegemonije; zgodba o ekstrapolaciji brisanega prostora med dvema frontama, usmerjenima k lastnemu središču (politične) oblasti, navzven; zgodba o notranjem razvoju te poti navzven, ki v *dvojni naperjenosti avant-gardističnega gibanja* onstran meje odkriva nemožnost njegove izpolnitve: namreč hkratnosti neokrnjene ohranitve sebstva in njegovega transcendiranja. V tem smislu *Pleše z volkovi* izstopi iz ideje, ki napredku, monocentričnemu širjenju in izpopolnjevanju, priznava predhodnico; ideje, ki avantgardo razume enopolno, kot anticipacijo, in ostane zaslepljena glede nujno nepredvidljivega izida njenega srečanja z nepredvidljivim. Klasičen filmski izraz te redukcije progresizma je prav tradicionalni *western* - "zgodba o osvajanju Zahoda". O izstopu lahko v zvezi s *Pleše z volkovi* govorimo še drugače: je izstop iz serialnosti industrije nadaljevanj (med televizijskimi in filmskimi se razlika manjša), v katerih se iz epizode v epizodo, iz filma v film, iz *westerna* v *western* ponuja nadaljevanje istega, narativna produkcija, v kateri se vsako fašuliranje izkaže za epifenomenalno v odnosu do nespremenljive karakterizacije protagonistov teh *never ending stories*, ki s svojo strukturo v osnovi zanikajo produktivno moč verige spominov, akumulacijo in kapitalizacijo izkušenj. Nenazadnje je film izstopil iz "tradicionalne" in hegemonске, rasno monogenealoško opredeljene koncepcije ameriške nacije, ki je v razumevanju svojega porekla za svoj vir štela samo evropsko razsvetljenstvo, tj. "najsvetlejšo tradicijo" evropskega racionalizma in individualizma, in se trdno postavil na stališče kulturne ekologije, ki nobeni kulturi ne priznava enega samega izvora in vsako razume kot rezultat srečanj z drugimi. Vse to je pregnano izrazil že sam režiser, ko je v nekem intervjuju dejal, da v njegovem filmu ne gre več za to, kako je bil Divji zahod osvojen, pač pa za to, kako je bil izgubljen.

So reči, ki jih je težko dokazati ali ovreči, in ena od teh je trditev, da obstaja tesna zveza med presenetljivo široko zmago *Pleše z volkovi* in bližajočim se datumom 500-letnice odkritja Amerike. Razlogi za uspeh *Pleše z volkovi*, ki je že postal globalna kulturna referenca, najbrž niso v njegovem prispevku k razvoju filmskega jezika in naracije, pač pa prej na ravni socialnih implikacij prikazane zgodbe, ki v zgodovinskih kostumih ameriške uniforme in indijanske napol golote ponuja odgovore na vprašanja sožitja in zakonskega urejevanja kulturnih razlik v odprtih družbah današnjega in jutrišnjega dne, ki jih opredeljuje zgodovinski *novum* enotnega planetarnega komunikacijskega prostora. Kakorkoli že, svetovno časopisje je bilo enotno in je ob letošnjem nagrajencu, bolj kot o filmu samem, njegovih tehničnih dosežkih ali zakulisnih zgodbah njegovega nastajanja, pisalo o civilizacijsko-kulturnem problemu, ki ga odpira. Iz vreče brez dna medijske pozabe je

potegnili podatke o statusu Indijancev, o stoletnem poteku njihove kolonizacije in zadevo gnalo do skorajšnje poltisočletnice Kolumbovega zasidranja ob ameriških obalah in spornosti praznovanja tega jubileja. Dejstvo je, da je vsaj naknadno film dobil predpraznično vlogo, ki pa je daleč od tega, da bi bila slavilna: izdatno je razgibal in razširil že tako ali tako nagel razvoj javne razprave Američanov o lastni identiteti. Medtem ko je 200-letnica sprejema prve ustave Združenih držav Amerike l. 1987 še lahko minila brez večjih družbenih pretresov in nasprotovanj mitu "dežele enakih možnosti", simbola in jamstva demokracije za ves svet, bližajoča se 500-letnica Kolumbovega popotovanja ne daje tako pomirjujočih obetov. ZDA so stopile na pot radikalne reformulacije svoje nacionalne in kulturne identitete, ki upošteva trende v spreminjanju etnične sestave njenega prebivalstva in nove vloge ZDA v procesih planetarizacije civilizacije¹. Kaže, da bodo v ZDA (in drugod na ameriški celine) ob 500-letnici v nekem smislu opravili premislek, ki bo po obsegu, temeljitosti in zagretosti v zagovarjanju

- 1 Silovitost, s katero so vrednote, običaji in načela, ki so gradile ZDA, danes izzване, primerjajo s silovitostjo razcepa, ki je privedel do državljanske vojne (*Pleše z volkovi* je ambientiran v času državljanske vojne, natančneje v l. 1863, ko je A. Lincoln razglasil *Odpravo suženjstva*). Dominantnemu taboru ameriške W.A.S.P. tradicije se nasproti postavlja fronta mešane sestave, ki v imenu multikulturalizma in večrasne družbe napada "evropocentrizem" uradne ameriške zgodovine. Ta pogled beleži tudi zmage v institucionalnih bitkah. V poročilu posebne komisije za vprašanja vzgoje države New York so predložena izhodišča za reformno pouka zgodovine ZDA, ki se postavljajo na povsem multikulturalno stališče. Afro-američane, azijske Američane, Portoričane in prvotne prebivalce Amerike (ti. *Native Americans*, izraz, ki ga uporabljajo za Indijance, Eskime - predkolumbovske naseljence severnoameriške celine) brez omahovanja opredeli za "več sto let intelektualno in vzgojno zatirane" ter predlaga vzgojne prijeme, ki bi pripomogli k preseganju danega stanja. Afričanov, ki so jih pripeljali na ameriško celino, naj v šolah ne bi več menovali "sužnji", temveč "zasužnjene osebe" (*enslaved persons*). Cilj šolanja naj v prvi vrsti ne bi bilo več faktografsko znanje, pač pa priprava in krepitev sposobnosti za "socialno delovanje" v etnično in rasno diverzificiranem okolju, ki ga obvladuje globalna perspektiva "vzajemne odvisnosti kultur". Na ameriške manjšine naj bi tako gledali kot na predstavnike "svetovnih večinskih ljudstev". (*Time*, 8. julija, 1991.) Ne gre spregledati, da se ta "naslovna zgodba", ki je izšla v številki, v kateri najdemo tudi obširno reportažo o "spopadih" v Sloveniji, zaključuje s strah vzbujajočim pogledom v prihodnost ZDA: "Nobenega jamstva ni, da se dolg poskus prizadevanj po sožitju v ZDA ne bo končal v fragmentaciji in v razsulu, s skupinami, ki se zbirajo ob svetlobi tabornih ognjev v pričakovanju napada ob zori."

posameznih stališč podoben tistemu, ki ga je Evropa opravila ob 200-letnici francoske revolucije, morda le s to razliko, da bo to, kar bo sledilo, manj dramatično in kaotično od dogodkov, ki so od 1989. pretresli Evropo. Uspeh *Pleše z volkovi*, je samo eno od mnogih znamenj, ki svetu nedvoumno govori o razsežnosti in zrelosti stopnji, ki jo je debata o ti. "multikulturalizmu" dosegla v ZDA. V času ko je federacija evropskih držav *ante portas*, se zdi, da ritma družbenih sprememb na vzhodnem in zahodnem polu zahodne civilizacije konvergirata v iskanjih in predlaganih rešitvah neodložljivega vprašanja redefiniranja lastne identitete spričo naglih političnih, socialnih in tehnoloških sprememb v svetu. Brez filmske tehnologije in elektronskih medijev bi si težko predstavljali kapilarno prežetost družbenega tkiva z refleksijo problemov, ki nas vse tako ali drugače zadevajo. Prav s sonavzočnostmi v medijski sliki in zvoku in z njeno skoraj takojšnjo povsodnostjo se je lahko utrdila skupnost ljudi, ki so v prostoru drug od drugega zelo oddaljeni in se med seboj niso nikoli srečali.

Ameriška filmska industrija je epopejo zmagovitega pohoda Zahodne civilizacije, njenega napredovanja v osvajanju Novega sveta *coast to coast* prikazala celemu svetu predvsem po drugi svetovni vojni. *Western* je tedaj stopil v svoje zlato obdobje. "Kavbojke/indijanarice" so obšle svet, ki je bil prav z nepogrešljivo pomočjo Američanov odrešen totalitaristične pretnje. Kasneje so se trdno usidrale v železni repertoar nacionalnih televizijskih programov. V letih graditve porušenega in pretresenega zahodnega sveta se je v njih in skozi njih v podobah zmagovitega pojmovanja pravice in tehnike belca, ki v divjini med izprijenci in divjaki oznanja in uveljavlja Zakon, ponujala možnost utrjevanja omajane kolektivne identitete Zahoda. Pred vojno sta bila evropska civilizacija in Zahod lahko še razumljena kot istovetna pojma: zahodna civilizacija je bila še lahko dojeta kot proizvod širjenja, ki ima svoje edino matično središče v Evropi. Po vojni se je razmerje med dvema poloma Zahoda, Evropo in Ameriko, Starim svetom in Novim svetom obrnilo v korist ekonomske, politične in kulturne dominacije Novega. "Križa evropskega duha", ki je vojna ni razrešila, pač pa samo dokončno razkrila, se je po vojni nadaljevala z dovajanjem nove življenjske limfe, ki je prihajala z one strani Atlantika². Svet, ki ga je

2 E. Husserl, eden od velikih avtorjev, ki je v desetletju pred vojno "skušal vzbuditi nov interes za toliko obravnavano temo evropske krize", se je v *Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie* (sl. prevod T. Hribarja *Križa evropskega človeštva in filozofija*, Založba Obzorja Maribor, 1989) skliceval na "evropsko transnacionalnost", vendar jo je razumel kot "naravno entelehijo" in kot teleološki projekt realizacije "duhovnega" ⇒

pred vojno strukturirala hegemonija evropske kulture, je zajel val amerikanizacije³, ki je k evropskemu razumevanju duhovnega univerzalizma prispeval predvsem razmah pop kulture, blaga takojšnje potrošnje in užitka. *Westerni* so bili eden izmed njenih najbolj reprezentativnih segmentov, proteza v ustvarjanju kolektivne identitete, ki naj bi svet, še posebej pa Evropo, ob ekonomskih injekcijah ozdravil travme izbruha fašizma. Potem ko je nastop fašizma - ne prvič, vendar temeljiteje - ogrozil temelje samorazumevanja evropskega duha, je Hollywood evro-viziji sveta ponudil na ogled Divji Zahod. V povojnem času, je v senci velikih politično-ekonomskih ciljev Marshallovega načrta, v Evropi nastala mreža kinodvoran, ustanovljene so bile nacionalne televizijske mreže, ki so s svojim signalom prekrile državna ozemlja in omogočile množičen vstop televizije v družinsko življenje. Kot *thetrum mundi* je televizija postala pomemben dejavnik socializacije. Sugestivnost elektronskih simulacij na ekranu je pričela tekmovali s sugestivnostjo ne-medijskih zaznav in jih naddoločati. V tem času so odraščale prve generacije "otrok televizije" (bržkone bolj pojasnjujoče ime za prvo generacijo otrok zadnjega svetovnega miru, znane

⇒ *lika Evrope*", ki vznikne v stari Grčiji in "začne privlačevati vse človeštvo" (prav tam, str. 13) "V duhovnem smislu očitno tudi angleški dominioni, Združene države itn. spadajo k Evropi, ne pa Eskimi ali Indijanci oziroma Cigani, ki se selijo po Evropi" (prav tam, str. 9). Bolj kot ekspanzionistično je delovanje evropejstva razumel kot ravnodušnost gravitacijskega središča, ki na nepripadnike deluje z močjo svoje privlačnosti: "Nekaj edinstvenega je v tem, da nas vse druge skupine človeštva občutijo, ne glede na predvidene koristi, kot nekaj, kar jim daje motiv, da se kljub nezlomljivi volji do duhovne samoohranitve evropeizirajo, medtem, ko se mi, če se prav razumemo, ne bomo nikoli - na primer poindijaniili" (prav tam, str. 11). Ti dve trditvi lahko primerjamo s podobno trditvijo, ki se nanaša na ZDA. Od Husserlove jo loči 50 let in govori o krizi zavesti "amerikanocentrizma". "Nam, Združenim državam Amerike zavida, ves svet. Nekateri... se temu smejiyo. Smejiyo se, ker ne verjamejo, da Združenim državam zavida ves svet. Lahko vam povem, da Američani mislijo, da Združenim državam zavida ves svet." (Time, 17. 03. 1989) Misel je izrekel bodoči podpredsednik Dennis Quayle med zadnjo predsedniško kampanjo v ZDA. Izjava, izrečena na predvolilem zborovanju, ne priča le o bipolarnosti zahodne civilizacije in o premostitvi Husserlovega vodilnega pola Zahoda iz Evrope v ZDA. Homolognost obeh moti dvom o upravičenosti vsakega sklicevanja na domnevno željo drugih, da bi se ločili od svoje identitete in postali drugi od samih sebe.

3 Prim. P. Duignan, L. H. Gann: *The Rebirth of the West. The Americanization of the Democratic World 1945-1958*, Blackwell, London, 1991.

pod imenom "otroci cvetja" ali "hipiji"⁴), ki jim je magični zaslon v strukturi zaznavanja, imaginativnosti in spomina pustil neizbrisen pečat. Na začetku je bila sposobnost televizije, da svoje prve gledalce afektira z učinkom realnosti posredovanega, večja od današnje. Televizija je delovala kot "okno v svet", videnje na daljavo (tele-vizija), ki premaguje horizont pogleda s prostim očesom, pri čemer je razmislek o statusu vidnega največkrat povsem umanjkal⁵. Z nastopom televizije in vzporedno s kapilarnostjo njenega razvoja so za mnoge najbolj žive in fascinantne podobe iz otroštva ostale tiste, ki so vanje vstopile s televizijskih zaslonov, z velikih belih platen zatemnjenih kinodvoran in iz stripov. Z njihovo atraktivnostjo se je težko merilo karkoli v življenju. Še zlasti privlačna je televizija postala tedaj, ko se je odločila posredovati fikijsko realnost filmov.

V vseh treh segmentih kulturne ponudbe, namenjene najširšemu krogu potrošnikov, med katerimi najmlajši nikakor niso bili zanemarljiv izsek, je par kavbojec/indijanec odigral nadvse pomembno vlogo v oblikovanju predstav o dobrem in slabem, o prijateljstvu, ljubezni, o dolžnosti, predstav o sebi in o svoji vlogi v socialnem okolju. Vsaj za "nas", dečke. "Ravbarji in žandarji", igra, ki je ni podpirala tako mogočna imažerija, se je mnogokje preimenovala v "kavbojce in indijance" ("nemci in partizani" so imažerijo za seboj sicer imeli, vendar tudi konstrukcijsko napako v jasni razdelitvi vlog dobrega in slabega, ki je preprečevala, da bi igra stekla). Preimenovanje ni bilo brez posledic za samo naravo igre: paradigma togo določenih socialnih vlog, bega ravbarjev in zasledovanja žandarjev se je s preimenovanjem odprla spremembam. Par beg/zasledovanje se je lahko razvil v spopri-

4 Dolžina las ni edina poteza, ki hipije povezuje z Indijanci. Težnja k socialnemu arhaizmu, ena od prevladujočih potez hipijevstva, je bila oblika nenasilnega upora in poskus despecializacije spričo zahtev po hiperspecializaciji industrializiranega sveta. Od tu njihova vrnitev k kreativnemu rokodelstvu in k obdelovanju zemlje, ki je ustvarila majhne avtarktične, skoraj tribalne skupnosti z veliko potezami tradicionalnih družb, tudi indijanskih. Hipijevsko opiranje na tradicionalne družbe v zavračanju skrajnih konsekvenc družbene delitve dela, je kasneje imelo še en odmev v novem tipu obstranca, v ti. "mestnih Indijancih", proizvodu razprtja avtarktičnih skupnosti in usmeritve njihovih pripadnikov k individualnemu soočanju tradicionalističnega etosa z modernistično ureditvijo mestnega življenja.

5 Prim npr. Monika Elsner/Thomas Muller: *Der angewachsene Fernseher*, v: *Materialität der Kommunikation*, izd. H. U. Gumbrecht in K. L. Pfeiffer, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1988.

jem dveh etosov, boj za "ozemlje" generacije malih kavbojcev in indijancev, boj za uveljavitev pravil igre in za pravilno ureditev sveta. Cela generacija otrok in naraščajnikov moškega spola je določeno fazo svojega dozorevanja opravila med filmskimi sencami Divjega zahoda, v času in prostoru, kjer Zakon še ni povsem zavladal. Junaki s filmskih platen so postali njihovi sodobniki in so imeli veliko težo v oblikovanju določenih socialnih, spolno strogo ločenih, vlog. Divji zahod je določena generacija spoznala, veliko preden je v šolah zvedela karkoli o razlogih Zahoda in modernizma. Tudi če je priložnost za to sploh kdaj dobila, so vse sheme, figure in *personae* nasprotja dobrega in zlega, civilizacije in barbarstva v evropski zgodovini prišle *naknadno*, vstopile so v že oblikovan scenarij. Začenši z nasprotjem "Nemci in partizani". V jukstapoziciji s parom "kavbojci in Indijanci" je par "Nemci in partizani" prej ali slej nujno sprožil moralni konflikt. Do tega je prišlo, v trenutku, ko so se sugerirani junaki (partizani in kavbojci) morali razvrstiti na vrednostno-ozemeljski osi okupator-okupirani.

Vse to je držalo vsaj za nas, dečke. Vprašanje, ki si ga zastavljam sedaj in ki me nekoč ni zanimalo, je, kako so ta svet nasilja sprejemale tiste - večinske - "vrstnice", ki jih izumljanje sveta igre "indijancev in kavbojcev" ni pritegnilo in so se pri tej igri praviloma držale pri strani. Najbrž ne veliko drugače kot junakinje, s katerimi so se včasih (kadar so v *westernih* ženske sploh imele svojo vlogo) lahko identificirale: kot bolj ali manj nemočne opazovalke nasilja in/ali njegove žrtve, katerih čas nastopi, ko se film izteče in filmska zgodba zaokroži, če... Bili pa so tudi filmi brez vidne ženske vloge.

Kar je s totalitarizmi 20. in 30. let kot brezrazsežna matrica podivjanosti univerzalizacije izbruhnilo na dan v osrčju Zahoda in je teoretska refleksija kasneje oblikovala v problem njegove notranje meje, meje, ki v razmerju do Zakona ni zunanja, drugotna izpeljava njegove izvorne ideelne neomejenosti, temveč notranja spotika v vzpostavitvi njegove univerzalnosti, je *western* ekstrapoliral in zvrnil v topologijo, ki jo obvladuje topos zunanje meje, vprašanje ne-dovršenosti njegovega "drugotnega" procesa dedukcije/ kolonizacije, kjer drugi Zahoda nastopa kot vnanji njegovi matrici. Hollywood je generaciji, ki je za razliko od najmlajših TV gledalcev spomin na vojno morala ohraniti, razcep nacionalističnega poskusa podgraditve evropocentrične uzurpacije univerzalnosti, prikazal kot problem teritorialne totalizacije Zahoda. Notranjo mejo dialektike nacionalističnega kozmopolitizma, civilizatoričnega diskurza, v imenu katerega se je vojna začela, je *western* prestavil v drug prostor in čas in predstavil kot diarezo med civilizacijo in barbarskim divjaštvom, med Zahodom in tistim, kar to ni, bolje, kar

to *nekoč še ni bilo* (vzvratni pogled je spočetka drami dajal pomirjujočo razsežnost *happy enda*), kot mejo med Zakonom in divjino severnoameriške prerije, puščav, gozdov, bizonov in Indijancev. Teorije rasnih in nacionalnih hierarhij, proti katerim so se vzdignile protifašistične ljudske fronte, so v filmskih reprezentacijah kolonizacije in deteritorializacije Indijancev s strani potomcev evropskih izseljencev postale splošno sprejemljive, mesto neproblematične, množične transnacionalne identifikacije z zmagami Zakona belega človeka v Novem svetu. Težko bi si zamislili epizodo zgodovine Zahoda, ki bi se bolj oddaljevala od vsake povezave z genezo fašizma in razklanosti poveljne Evrope, kot je prav zgodba o kolonizaciji ameriškega kontinenta. Sopripadnost divjosti in absolutizacije veljavnosti Zakona, ki so jo totalitarizmi tega stoletja ostro pokazali, je bila v zgodbah o osvajanju Divjega zahoda razstavljena v nasprotje dveh vnanjih antagonističnih entitet. Brez sprevida notranje zveze obeh, njune atribucije enemu in istemu subjektu ter teoretizacije njegove razcepljenosti, pa nobena analiza družbene vezi totalitarističnih družb ne more shoditi. Za Stari svet je bilo ogledovanje filmske predstavitve zgodovine Novega sveta skok iz spominov na grozljive posledice modernizma v zapoznele začetke moderne dobe, razbremenjene fevdalnih privilegijev, v predindustrijsko družbo nove celine, ki je iz Evrope prevzela samo njeno svetlo tradicijo razsvetljenstva. Poveljno krpanje evropske identitete je parazitiralo na planetarizaciji ameriškega mita, ki je ponujal imaginarno vrnitev na točko, ko so se zdela načela, v imenu katerih je delovala, še zlahka dosegljiva.

V tem smislu Costnerjeva oznaka lastnega filma velja za žanr v celoti: zgodba o osvajanju Divjega Zahoda je vedno že bila zgodba o njegovi izgubi, film nostalgije. Nostalgično je delovala na več ravneh. Ruralni generaciji, ki je v valu industrializacije po koncu vojne morala in želela v mesto in ki je bila iz preprostih shem napol avtarkičnega vaškega življenja potisnjena v kompleksnost urbanega življenja in v relativizem sveta menjalne vrednosti, je prinašala sanje o izgubljeni substancialni enotnosti z zemljo. Pod to ravniyo pa je *western* z vrnitvijo v predindustrijske čase - ti se v ZDA niso, tako kot v Evropi, prekrivali s predliberalnim obdobjem, temveč so temeljili prav na uveljavitvi liberalnih načel razsvetljenske družbene ureditve (svoboda lastnine, enakost pred zakonom, ločitev vere od države, itn.) - uteho ponovnega začetka, imaginarne druge priložnosti, ponujal tudi širše, modernizmu nasploh. Prikaz epopeje naselitvenega obdobja ameriškega Zahoda je ponavljal predpostavke dejanske zgodovine: zemlja ameriškega Zahoda je bila razbremenjena zemljiške rente kot temeljne oblike fevdalne-

ga prisvajanja presežnega dela, bila je "nikogaršnja"⁶, bilo je je na pretek in kot taka je ohranila fantazmagoričen status "obljubljene dežele" "posestniškega individualizma"⁷.

Evropa je morala počakati na ameriško izkušnjo v Vietnamu in na študentska protestna gibanja, da se je hollywoodska reprezentacija Zahoda spremenila tudi v *westernu*. Medtem ko se je proza *westernov* "evropeizirala" in "nacionalizirala" v ironiji, karikaturah in parodiji "spaghetti-westernov" ter v poetičnosti "Kraut-westernov" (Winnetou), je v ZDA nastal *antiwestern* (Blue soldier, Little Big Man...). Dekonstrukcija *superwesterna*, ki že dolgo ni bil več samo "horse opera", se je prevesila v vrst družbene kritike. Nastali so filmi, ki so presegli okvir filmskih tematizacij Indijancev kot neogibnih neprijetnih ovir širjenju belih priseljencev na plodna ozemlja. Njihov največji doseg v reevalvaciji Indijancev je le v redkih primerih presegel okvir maksimiranja tragične podobe "plemenitega divjaka"⁸, nosilca partikularnega etosa, ki ga ekspanzionistični univerzalizem belega človeka nujno porazi.

6 Pravni status ozemlja, ki so ga naseljevali Indijanci, se je spreminjal. Podlaga njegovega spreminjanja je bila izključenost Indijancev iz *We, the People* ameriške ustave. Ameriška federacija je z indijanskimi plemeni sklenila več kot 400 pogodb (več o tem v obeh predhodnih prispevkih), ki so bile redigirane v slogu bele mafije, ki je svoje obveznosti do napisanih zakonov že uredila. Za Indijance so bile to "ponudbe, ki jih ni mogoče odkloniti". Zakaj? Že Tocqueville (*de la Démocratie en Amérique I*, GF, Pariz, 1981) se dokoplje do analize pogojev legitimacije/desubjektivacije procesa izrinjanja Indijancev iz njihovih ozemelj. Ko opisuje vplive srečanja Indijancev z belci, "z najbolj civiliziranim ljudstvom in, dodal bom, najbolj pohlepni na zemeljski obli" (prav tam, str. 443), poudari vlogo, ki jo je odigralo tržno gospodarstvo. V stiku z belci so se Indijanci preusmerili v lov, ki se je nujno končal, ko so divjad v okolici iztrebili do te mere, da ni več zadostila njihovim prehrabnim potrebam. "V strogem pomenu potemtakem domorodcev iz Amerike ne izganjajo Evropejci, pač pa je to lakota: srečna distinkcija, ki je ubežala starim kazuistom in ki so jo odkrili sodobni doktorji." (Prav tam, str. 435.)

7 Izraz je Macphersonov (prim. C. B. Macpherson: *The Political Theory of Possessive Individualism, Hobbes to Locke*, Oxford 1962).

8 V vlogi "plemenitega divjaka" je nastopal tudi Tarzan, ki pa je svojo plemenitost izkazoval s svojim belskim poreklom. Zgodovina zgodnjih etnografskih zapisov o Indijancih kaže, da so jih v praznem prostoru med opico in človekom vztrajno postavljali višje kot npr. afriške domorodce. (Prim. Keith Thomas: *Man and the Natural World, Changing Attitudes in England 1500-1800*, Penguin Books 1983, str. 42.)

Oplemenitenje plemenskosti domorodcev, v različnih odmerkih stalen dramaturški element njihove predstavitve, je običajno pomenil tudi skrajni domet samokritike potomcev pionirjev Novega sveta⁹. V času, ko so ne-fikcijska televizijska poročila iz Vietnama govorila o trumah nerazpoznavnih azijskih vojakov, ki vznikajo iz pragozdov in napadajo ameriške vojake, se je spremenila tudi fikcijska podoba ameriških domorodcev azijskega porekla. Potem ko so odigrali vlogo ne-civilizacije¹⁰, bili vzorec divjaka nasploh, in kot taki oblikovali odnos do tradicionalnih družb; potem ko so jih v zgodnjih tehnikah barvnega filma rdeče namazani obrazi Antonyja Quinna, Burta Lancasterja, Pierra Bricea, Charlesa Bronsona itn. *domesticirali* (angleški *redskin* - s pretvorbo v *reds*, rdečkar se je lahko tudi politično obarval - je, kot večina danes utečenih poimenovanj v zvezi z Indijanci, eksogen in nima prave zveze

9 Pogled ni nov. Nanj naletimo jo že pri Alexisu de Toquevillu (prav tam). V Tocquevillovi analizi ustroja ameriške družbe in njene politične ureditve, ki jo, kot je pokazal F. Furet v svojem predgovoru, obvladuje vprašanje spravljivosti plemstva z demokratično družbeno ureditvijo ter os (zmagovita) demokracija/(poražena) aristokracija, Indijanci (mimo njihove odločilne uvrstitve v ne-civilizacijo) v odnosu do belcev za razliko od zaslužjenih črncev in podobno kot npr. "južnjaki" v odnosu do "severnjakov" dobijo poteze plemstva. *Potemtakem se Indijanec na dnu bede svojih gozdov hrani z istimi idejami in prepričanji kot srednjeveški plemič v svoji trdnjavi; da bi se podobnost dopolnila Indijancu manjka le zavojevalska sposobnost*" (prav tam, str. 440). V nadaljevanju Tocqueville primerjavo podgradi še z genetično perspektivo. Indijanska plemena in njihova ureditev življenja kažejo znake podobnosti z *"germanskimi institucijami"*. Med obema vrstama barbarstva se razlika vzpostavi šele preko izida srečanja z drugo kulturo. Germani so porazili Rim in si s tem pridobili možnost menjalnega odnosa oblast-vednost. Ker si Indijanci niso uspeli pridobiti nobene osnove za vzpostavitev menjalnega razmerja z belci, so obsojeni na propad (prav tam, str. 440 in nasl.). Značilen za Tocquevillov odnos do Indijancev in ameriške demokracije je odstavek, s katerim sklene svoje razpravljanje o Indijancih: *"Španci so se neizbrisno osramotili, ko z grozodejstvi brez primere indijanske rase niso uspeli niti iztrebiti, niti ji preprečiti, da bi bila deležna njihovih pravic; Američani Združenih držav so ta rezultat dosegli s čudovito lahkoto, mirno, legalno, filantropsko, brez preliivanja krvi, ne da bi v očeh sveta prekršili eno samo od velikih moralnih načel. Ljudi ne bi mogli uničiti z večjim spoštovanjem zakonov človeštva."* (Prav tam, str. 452-453.)

10 Na notranji naslovnici prve Hobbesove izdaje *De cive* (1642) je bila natisnjena podoba *Libertas*, tj. Hobbesovega naravnega stanja, ki ga označuje v prvi vrsti odsotnost "družbene pogodbe", tj. kakršnekoli pozitivne zakonodaje. *Libertas* uteleša ameriški domorodec, v ozadju so upodobljeni drugi domorodci, ki se med seboj vojskujejo.

z barvnim odtenkom njihove polti; povod zanj so bila najbrž indijanska ritualna barvanja kože), in so kot prirejeni tujei ustvarjali kolektivno imaginarno Zahoda za vsakdanjo rabo, so nastopili kot skrivnost in uganka. Začelo se je inverzno gibanje: od napačnega kontrastiranja barvne razlike, polomljene angleščine in obveznega tabora *tipijev*, šotorov s koničastim ogrođjem, ki so enkrat za vselej odpravili raznolikost indijanskih domovanj, - filmskih stereotipov Indijancev, se je začelo gibanje potujitve domesticiranega tujca. Deviška prostranstva prerij, ki naj bi ga popisale šele kolesnice priseljskih kočij na poti v obljubljeni deželo, so izgubila mesto teritorialnega pandana vloge, ki jo je v spoznavni teoriji nastopajočega meščanstva odigrala *tabula rasa*; tudi film ni več mogel skrivati, da je družba, ki se ponaša s prvo deklaracijo o človekovih pravicah, rasistična in kolonialna. Prerija je lahko obveljala za nepopisano samo zato, ker so bili Indijanci - v skladu s prvotnim pomenom izraza *tabula rasa* - "*ostrgani*" za človeškost svoje narave in izključeni iz naravnopravnih temeljev nastajajoče družbe. Plast za plastjo se je razkrival sprevid predhodne popisanosti narave in hkrati pogojenost sprevida s samo naravo indijanske kulture, ki ne pozna pisave in katere osnovna drža do narave je prav minimalizacija lastnega vpisovanja vanjo - lovska tehnika zabrisovanja sledov lastne navzočnosti. To so nam nenazadnje *ad nauseam* pripovedovali vsi *westerni*, ki so Indijance upodabljali kot "rojene" stezosledce, "bralce narave", ki vedno prvi zaznajo navzočnost belcev in se jim zato (brez prevare) ne more pripetiti, da bi npr. padli v njihovo zasedo. Iz divjega izrastka deviške narave je Indijanec postal "*preživeli po naključju*", živa priča večstoletnega genocida in kolonizacije, ki združenim državam Zahoda prebira moralno obtožnico (spomnimo se mlade Indijanke, ki je l. 1973 namesto M. Branda nastopila na podelitvi oskarjev). Glavna točka obtožnice: izenačitev naravnega prava, v katerem se je legitimirala ameriška družba, z zakonom močnejšega. Sprevrnitev podobe Indijanca, radikalizacija drugačnosti drugega, ki ga je del ameriške filmske industrije v *antiwesternih* naredil v politično, socialno in rasno skrajno nemirnem času konec 60. let in na novo osvetlil zgodovino izključitve Indijancev iz družbene strukture ZDA, je tudi v Evropi pripomogla k odpiranju vprašanj, ki jih je pred tem velikopotezni razmah tega žanra pomagal potlačiti. V široki javni razpravi o enakosti, toleranci in drugačnosti, ki je pogosto potekala prek pregrad in zapor, so se pokazala razhajanja med deklariranimi načeli ameriške družbene ureditve in njenim dejanskim stanjem. Ti. "Veliko zavračanje" je tudi vladajočemu samorazumevanju ameriške družbe pokazalo, da obstaja neka heterogena manjšina, ki zakonov ti. "dežele svobode" ne prepozna za svoje. Izključitev, tj. postopek, v katerem je izobčenju pogoj občenja, se je tudi v odprti družbi, ki je, v skladu z zahtevami produkcije

presežne vrednosti, naravnana na visoko socialno mobilnost, izkazala za konstitutiven pogoj njenega delovanja.

Ta obrat je pomenil velik korak naprej v ustvarjanju pogojev za refleksijo zgotstev/jukstapozicije dveh rasističnih ideoloških shem izključitve, ki preganjata emancipatorični diskurz univerzalnosti evropskega humanizma: *shemo kolonializma* in *shemo antisemitizma*. Prve obsežnejše analize nemškega nacizma, ki so bile objavljene prav v 60. letih, so pokazale na strukturno vlogo zahteve po eksterminaciji Židov za graditev notranje trdnosti nemškega nacionalizma, na njegovo vlogo toposa negativne identifikacije v utrjevanju družbene kohezivnosti. V svoji zgodovini se Hollywood z antisemitsko shemo skoraj ni ukvarjal. Kolonialna shema je bila zanj veliko privlačnejša. Eden od razlogov za to je gotovo sama razlika v predstavljenosti oz. filmičnosti obeh tem. Žid, neznosnost drugačnosti, ki je za antisemita neznosna prav v tem, da pristaja na videz brezrazličnosti, je za uho in oko konzumenta avdio-vizualnega medija postal kričeč divjak sredi divjine. Na mestu neprepoznavnega, dvoličnega Žida, ki se antisemitu zastavlja kot problem prepoznavanja mimikrijskega tujka, ne nastopi Indijanec, pač pa *indios* in *Indians*, nepregledna, amorfna, kaotična množica plemen, ljudstev, skratka divjakov, animalnih ekvivalentov botaničnega pomena besede, ki pa so zato zlahka prepoznavni kot celota, npr. kot individualizirana množica rdečkožcev neartikuliranih krikov. Ljudstva, ki za evropocentrični pogled obstajajo samo kot kaotična sprepletanost kolektivnih entitet, so nadomestila individualno subjektivnost Žida, ki je izginjala pod pezo udeležnosti v kolektivni odgovornosti židovstva. V nasprotju z mimikrijo Žida, je drugačnost Indijancev *stopa v prikazovanje*. To je bil tudi eden od razlogov njene privlačnosti za oko filmske kamere.

Na tem horizontu je prišlo do zблиžanja žrtvene vloge Židov v evropski in Indijancev v ameriški zgodovini. Njuna identifikacija v vlogi drugega Starega in Novega sveta, dveh polov Zahoda, je bila vzporedna spoznanjem, da poleg Starega in Novega sveta obstaja tudi Tretji svet - Tretji svet kot drugi Zahoda. Zgodovina kolonializma na primeru ZDA in antisemitizma je opozorila na nezadostnost avtoreferenčne eksplikacije geneze Zahoda kot zgodovine razvejanja in ozemeljskega širjenja monocentrične tradicije.

Do vzporednice med Židi in Indijanci v vlogi žrtev genocidne planetarne univerzalizacije Zahoda ni prišlo prvič šele po drugi svetovni vojni. Bližajoča se 500-letnica Kolumbove plovbe v Indijo je z oživiljanjem razprave o družbenih okoliščinah v času njegove odprave obudila spomin na korelativno vlogo, ki sta jo tedaj odigrali obe ljudstvi.

V času priprav na glorifikacijo "odkritja" Amerike so se predstavniki obeh skupnosti postavili na stran oporečnikov slavljenja tega dogodka. Namen te fronte zavračanja je preprečiti, da bi slavljenje "odkritja Amerike" ponovno prikriilo to, kar se je zastrlo že z samo Kolumbovo interpretacijo svojega zasidranja v vodah pred obalo San Salvadorja kot dejanja odkritja nečesa, tj. kot dejanja podelitve eksistence nečemu, česar pred tem ni bilo; na način torej, ki zastre preeksistenco "odkritega" dejanju odkritja. Mistifikacija srečanja z neznanim - za to namreč gre - v "odkritje", ki se je za nameček izkazalo za rezultat sprevida napačnih geografskih in navigacijskih predpostavk, za zaslepljenost glede lastne nevednosti, katere posledica so bila napačna poimenovanja¹¹, - vse to so bili elementi *kreacionizma* začetkov prekomorskih osvajanj¹².

Lastništvo prišlekov španske krone nad "najdbo" tudi za njih same ni bilo samoumevno in o tem je na Stari celini stekla načelna razprava, ki je pokazala prej na nasprotno¹³, vendar je imela relativno majhen

11 Poleg vsem znane hipoteze o nastanku imena *Indijanci*, ki se veže na Kolumbova napačna pričakovanja, da bo kopno, na katerega bo naletel, Indija, obstaja tudi druga. Ta se opira na zapis v ladijski dnevnik ene od treh najbolj znamenitih karavel v svetovni zgodovini: *Santa Maria, Niña in Pinta*, ki so 12. oktobra 1492 naletele na kopno. Kapitan je v njem o domorodcih zapisal, da so "*un genus in Dios*".

12 Preoblikovanje navzočnosti prvih belcev na ameriški celini v dejanje odkritja, ki neposredno sproži vprašanje Odkritje česa? in morda še pomembnejše Odkritje za koga? nedvoumno kaže svoje evropocentristične korene; ne le na politično-gospodarski ravni, temveč tudi na ravni kreacionistične metafizike, ki odkritje povezuje z najdbo duha in celo z izumom - idejo sferičnosti zemeljske površine, ki je Kolumba vodila v Indijo. V ZDA, deželi z naraščajočim deležem državljanov neevropskega porekla, je takšna interpretacija javno-mnenjsko že močno sporna. Uporabi "odkritja" se je npr. v prid ustrežnejšega "srečanja" odpovedal tudi James Kuhn, generalni direktor ameriškega *Christopher Columbus Quintecenary Jubilee Commission*. (*Newsweek*, 24. junij 1991).

13 O pravici domorodcev - poganov, da imajo svoje lastne vladarje, je razpravljal teolog in jurist Francisco de Vittoria (1492- 1546), vodilni profesor na sloviti španski univerzi v Salamanci, ki ga nekateri priznavajo tudi za začetnika mednarodnega prava. De Vittoria se je z vprašanjem statusa domorodcev in njihove lastnine ukvarjal od začetkov svoje profesure v Salamanci. Zavrnil je srednjeveško argumentacijo, po kateri je bil papež vladar sveta, argumentacijo ki je služila kot legitimacijska osnova *conquiste*. Leta 1539 je svoj seminar v celoti posvetil Indijancem. V njem je pokazal, ⇒

vpliv na dejanski režim v prvih desetletjih kolonizacije. Razlogi naravnega prava, ki so domorodcem priznavali pravico do lastnih običajev in verstev, so se, tako kot legitimacija njihovega podjarmljenja, izrazili znotraj teološke razprave. Argument, ki je ponudbo evangelija prevesil v prisilo, je bil, da je brezboštvo in mnogoboštvo greh, ki ga je treba izkoreniniti. Naravna religija domačinov ni bila priznana za predstopnjo spoznanja in vere v resničnega boga katoliške cerkve, temveč za njeno nasprotje - za izprijenost narave, ki je hudičevo delo. Domorodci so ostali na pol poti med animalno in človeško naravo. Najbolj je katoliške zavojevalce motila antropofagija in na njej so zgradili dovolj trdno oporo za civilizatorično interpretacijo svojega početja.

Verska gorečnost španskega katolicizma pa ni bila usmerjena samo navzven, v novoosvojene dežele, temveč tudi navznoter, na ozemlje pod neposrednim nadzorom španske krone. Na tem mestu v zgodbo vstopijo Židje. 3. avgusta 1492, torej isti dan, ko so tri Kolumbove karavele dvignile sidro in odplule proti zahodu, sta kralj Ferdinand in Izabela Kastiljska po nasvetu njunega osebnega spovednika in Velikega inkvizitorja Tomasa de Torquemada določila za rok, po katerem - pod prettno smrtno kazni in odvzema vsega premoženja - v mejah španskega kraljevstva ne sme biti nobenega Žida več. To je bilo le "končna rešitev" nekaj desetletij trajajoče politike izžemanja, segregacije in nasilnega spreobračanja španskih Židov v katoliško vero (ti. *conversos*). Poleti istega leta se je končala tudi 10-letna vojna proti Mavrom Granadskega kraljevstva, ki je kralju Ferdinandu in kraljici Izabeli pridobila naslov "*Catolicissimi*". Deset let kasneje sta tudi njim vsilila alternativo krstivte ali izгона. Zasluge kraljevskega para s tem še ni konec: v zaščito "*nuestra Santa Fe*" (naše svete vere) sta ustanovila tudi "*Sancta Hermandad*" (Sveto bratovščino), ki je bila v mnogočem predhodnica sodobnih latinskoameriških "eskadronov smrti". Ustanovitve Svete inkvizicije jima ni mogoče pripisati, vendar pa sta njeno uradovanje spremenila v tekočo državno administracijo, ki je dvor oskrbovala s sredstvi za prekomorske pustolovščine in za vojno proti Mavrom. Tudi lov na čarovnice je svoj višek dosegel v tem času. Tedaj lahko lociramo začetek španske različice mita "*Blut und Boden*", mit "*sangre e tierra*", ki si je za cilj zastavila "*limpieza de sangre*" (čistokrvnost). Zgražanje

⇒ da imajo domorodci svojo politično oblast, da so gospodarji svojega premoženja, da niso podrejeni niti papežu niti cesarju, da se Španci lahko napotijo v Indije bodisi s trgovskimi nameni, bodisi zato, da bi prinesli evangelij. Njegovi sklepi so bili podlaga novemu zakoniku (*Leyes Nuevas de las Indias*) - večji del ga je sestavil dominikanec B. Las Casas - ki ga je Karel V. razglasil v letih 1542-43 in ni bil nikoli dosledno spoštovan.

nad antropofagijo domorodcev onstran oceana, španski kraljici ni preprečevala, da na Iberijskem polotoku ne bi uvedla strahovlade in v smrt na grmadi poslala na tisoče ljudi. Danes ustrezen organ pri Sveti stolici presoja možnost, da bi Izabela postala svetnica: njena poglavitna zasluga je, da je pokristjanila prednike dveh tretjin vseh danes živečih kristjanov.

Razprave onstran oceana in historični kontekst "odkritja Amerike" tudi nas, Evropejce zavezujejo k ponovnemu odkritju "odkritja Amerike". Nenazadnje, mar nismo - v drugačnih okoliščinah in s hipoteko nacionalizmov, starih in novih - pred "ponovitvijo" ameriške izkušnje? Mar za Evropo narodov in za *narodnosti* Evrope narodov ponovno odkritje "odkritja" ni potrebno že zaradi tega, ker hoče ustvariti transnacionalne Evropejce? Naloga je paradoksalna, ker se zdi, da zahteva nekaj, kar obstaja že od nekdaj. Evropa in evropska identiteta nista samo stvar jutrišnjega dne, temveč sta to lahko le, ker imata za seboj že dolgo zgodovino. Prihodnost Evrope bo nujno temeljila na njej. Kaj potemtakaem sploh pomeni "rojstvo Evrope"? Ali ni to zgolj nadaljevanje, kontinuiteta nečesa, kar je že davno bilo? Ne povsem. Nakazuje se pomemben obrat. Medtem ko je bila "Evropejec" še do srede tega stoletja predvsem *eksogena* oznaka, poimenovanje drugih, koloniziranih za tujca, se sedaj ekonomsko-politično vspehuje njeno *endogeno* rojevanje. V okviru endogenega evropejstva - tj. na ravni evropske pripadnosti, ki samopoimenovanje utemeljuje v razsežnosti *doživetega* njenih pripadnikov, - je možnih več stopenj, med katerimi je mogoče potegniti pomembno ločnico. Do sedaj je evropska pripadnost Evropejcev temeljila na njihovi nacionalni identiteti. Kolikor "evropski duh" ni bil abstrakcija od zgodovine, ki je teleološko poenotila grštvo, evropsko razsvetljenstvo in "pomladi narodov", je bila bodisi triarhija bodisi tetrarhija narodov, ali kar nacionalizem *tout court*, ki je nastopal v imenu evropejstva, Zahoda in ideje univerzalnosti. Transnacionalna narava projekta "Evropa" dilemo zaostrojuje. Bo "rojstvo v Evropi", tako kot je to formuliral Alain Finkelkraut, terjalo "izstop iz naroda"?¹⁴ Drugače rečeno, bodo ekonomsko-tehnološko-tržni motivi ti. "nastanka" Evrope v svojem razumevanju evropske identitete terjali (in dosegli) pogoje, ki bodo vodili k razkroju nacionalnega in vseh drugih

14 Alain Finkelkraut je 19. maja 1991 v Francoskem kulturnem centru Charles Nodier v Ljubljani imel predavanje na temo kulturna politika in nacionalno vprašanje v Združeni Evropi. Predavanje bo *Časopis za kritiko znanosti* objavil v prihodnji številki (op. ur.).

evropskih idiomov? Bo odnos nacionalnega in evropske pripadnosti zastavljen v obliki ali-ali?

Evropa se loteva istega nacionalno-tehnološkega projekta, kot so se ga Američani, ko so se odločili postaviti pravni in šolski državni aparat, ki naj bi pripomogel k suspendiranju različnosti socialnega, nacionalnega in verskega porekla priseljencev ter ustvaril človeka novega kova, Američana. Ko je bil v 18. stoletju po zaslugi Francoza Hectorja St. Johna de Crevecoeura prvič uporabljen glagol "topiti", da bi označil postopek kulturne despecifikacije priseljencev, ki naj bi proizvedla maniabilen polizdelek, pripraven za oblikovanje v človeka nove vrste, je bilo zaupanje v vsemoč šolskega aparata večje od današnjega, pomen šole v oblikovanju vrednot njenih gojencev pa dejansko večji, kot je to lahko danes, ko s šolo uspešno tekmujejo tudi drugi mediji prenosa vednosti in vrednot. Poskusi reforme šolskega sistema v ZDA, ki pristajajo na planetarnost civilizacije in multikulturalizem, se vsaj deloma odpovedujejo poskusu, da bi iz množstva ustvarili eno. Kljub oceanu, ki je večji del ameriških imigrantov ločil od dežel, iz katerih so prišli, in olajšal zlom verige spominov, se zdi, da model "Melting Pot" (topilni lonec) v ZDA svoje mesto prepušča modelu "Salad Bowl" (solatna skleda), v katerem elementi niso oropani vseh svojih posebnosti, pač pa je bogastvo idiomov zaznano kot kvaliteta celote. V Evropi bi bil poskus pretrganja verige spominov, ki so kapital nacionalnih in etničnih entitet, zagotovo veliko manj uspešen od ameriškega. Kljub temu se to, kar je Evropa v ZDA lahko opazovala tako rekoč kot eksperiment, ki poteka *in vitro*, vsaj v določeni meri, ireverzibilno začinja tudi v Evropi. Nastaja evropska politična entiteta, ki ne bo samo politična, temveč tudi kulturna; hkrati z integrativnimi, transnacionalnimi težnjami, pa se krepijo tudi nacionalne in subnacionalne kolektivne identitete, ki delujejo disociativno. Evropa jutrišnjega dne bo bolj ali manj uravnotežen izid razmerja teh dveh teženj, pri čemer je jasno, da je kapitalna logika, ki koncept njene združitve vodi v smeri njene uniformizacijo, prav logika kapitala, da se boj najbolj zastruje na področju elektronskih medijev in da je njegova najbolj zgoščena oblika vprašanje jezika. V katerem jeziku bo govorila Evropa? Če bo samo eden, bo to zagotovo jezik komunikacije, tehnologije, trženja in produkcije kapitala.

Kolumbovo izkrcanje onstran Atlantika je gotovo odločilno dejanje zgodovine ameriških celin, ki je privedlo do njihove današnje podobe. Vendar kot dejanje odkritja pripada skozinskoz evropski zgodovini. Je eden ključnih datumov njene zgodovine; označuje konec obdobja prevlade križanja evropskih civilizacijskih tokov okoli sredozemskega bazena in začetek njihovega preusmerjanja. Od zgrnjenosti k morskemu

jeziku sredi kopnega so se začeli premikati proti obalam Atlantskega oceana, *proti zahodu*. Pristanišča na obalah zahodne Evrope so v stoletju prekomorskih "odkritij" postala izhodišča njegove planetarne teritorialne ekspanzije, mesta transcendence Zahoda in realizacije njegovega civilizacijskega poslanstva. Utrdila so njegov mit, ki je označitev točke na horizontu, kjer sonce zaide, pretvarjal v horizontalno ločitev dveh območij sveta simbolne vrednosti: civilizacije je ločil od barbarstva, red od nereda. Zahod, srednjeveški mit krščanstva, ki je postalo ozemeljska skupnost, mit, ki je torej predmoderen in poantičen, se je z navtično razpršitvijo konec XV. in v začetku XVI. stoletja in z nastankom enklav na vseh celinah, ponovno deteritorializiral. Pogled Evrope proti zahodnim evropskim obalam in pogled iz njih prek morij proti zahodu je postal eminenten pogled Zahoda na ves svet, tudi na Vzhod. "Atlantski pakt", svojo zavezanost fascinaciji pogleda na zahod, je Evropa podpisala že tedaj.

Njegova dejanska sklenitev je bila samo daljna konsekvence te naravnosti, ki je pred tem privedla do uspešne transplantacije tega habitusa tudi na ameriško celino. Zahod je bil vektor prodora in Divji zahod gibljivo področje njegovih negotovih meja, ki se je končalo z doseganjem nove obale in z novim pogledom prek morja na zahod, pogledom, ki na prehodu v XXI. stoletje ne more biti več tisti pogled Zahoda na zahod, ki je obvladoval zadnjih pet stoletij njegove zgodovine. S kakšnimi občutki upirajo svoj pogled prek Tihega oceana strokovnjaki v Silicon Valley na zahodni obali ZDA - skupaj z njimi pa ves Zahodni svet -, največjega tehnološkega pogona v konici industrijskega razvoja Zahoda, ki naj zagotovi njegov prehod v ti. "postindustrijsko družbo", ko se ve, da bi za horizontom, kjer sonce pade v morje, prej ali slej naleteli na Japonsko? Pogled Zahoda na zahod, ki na ameriških obalah Tihega oceana zapušča imaginarno Zahoda, je pogled na u-topos obljube. Amerika je bila "obljubljena dežela", Divji zahod pa pomični zaslon pregibnih zgodb in množičnih prividov rajske radodarnosti zemlje, njene plodnosti in njenih zlatih žil. Amerika je bil pogled Zahoda na zahod, ki *to še ni, in je tu za to, da bi to postal*. Če je modernizem ključna razsežnost zadnjih stoletij zgodovine Zahoda, potem ni več mogoče spregledati, da ga danes ne more več definirati. Zahod si ga ne more več lastiti, ker prehaja v last japonskega kapitala. Japonska si lasti Zahod, kolikor si je prilastila vodilno mesto v najbolj občutljivem segmentu njegovega produkcijskega sistema: tehnologiji komunikacij in tehnologiji tehnologije (japonski šolski sistem je predmet intenzivnih raziskovanj). Njen pohod na tržišče *sporočil* množičnih komunikacij (računalniški software, predvsem videogames, filmi) je prav tako že jasno profiliran. Virusno naseljevanje japonske industrije

in prizadevnosti v osrčje Zahoda, za katerega se je dozdevalo, da z "nevtralnostjo" tehnologije vzdržuje mit Zahoda, je stopilo v novo razvojno fazo, ki načenja neposredno njegov mit in zahodno scenografijo imaginarnega naseljuje z novimi junaki, katerih odnose urejujejo nova pravila igre, ki ne sodijo v tradicijo Zahoda. Tuji miti vstopajo v hipodermalne regije Zahoda in se naseljujejo v njegov spomin. Zahod, ki spomin na svoje sebstvo občuti kot svoj najdragocenejši kapital, kot obljubo svojega oplajanja, samopreseganja in neskončnega perpetuiranja svoje vitalnosti v prenašanju svojega spomina novim generacijam, je ogrožen. Pomislimo za hip, kako je z občutljivim spojem zahoda - smeri neba, in Zahoda - mita opravil eden od 40 milijonov ameriških lastnikov (bržkone gre za otroka ali najstnika) najbolj prodajane računalniške igrice "Super Mario Brothers" japonske firme Nintendo, ki pokriva čez 80 odstotkov vsega ameriškega tržišča¹⁵, lastnik, ki je hrati tudi gledal film Teenage Mutant Ninja Turtles (pozornosti je vredna asonanca z Nintendo), pri čemer se vozi v Mitsubishiju, posluša kasete znamke Sony z glasbenim stolpom Sanyo in zvočniki, ki dajejo značilno, ti. "japonsko" zvočno sliko? Bo kmalu nastopila generacija otrok, ki bo odraščala povsem omrežena z junaki vzhodnjaških borilnih veščin, in ne le z japonsko tehnologijo? Pogled na zahod Zahodu zadaja skrbi, ker od tam prihaja grožnja da bo pretrgana veriga spominov. Pogled Zahoda proti mestu sončnega zahoda prej ali slej naleti na "deželo vzhajajočega sonca". Med obema poteka datumska meja, ki bo nekega točno določenega dne ločevala dve stoletji in dva veka.

Zahod se na svojem zahodu spopada s podobo Vzhoda, ki je modernejši od njega. Ta uspešno izpeljuje tudi deteritorializacijo genetičnega jedra svoje kulture, drugo potezo in program, za katerega se je zdelo, da tvori specifičnost Zahoda. Razseljuje ga tehnologija zapisa, obdelave, analize, emulacije in prenosa informacij, ki - povsem v skladu s kapitalno razvojno logiko modernizma - ne le zmanjšuje razdalje, temveč meje nujno tudi odpravlja. Modernizem ne more pristati na omejevanje ali celo zaporo komunikacijskega povezovanja, ne da bi se s tem ne sprevrgel v svoje nasprotje. Če na zahodni pogled proti zahodu uspešnost prodora japonske tehnologije in njena kontaminacijska sposobnost ne deluje prepadno, potem razselitev japonskega kapitala in vsevpričujočnost potencialnih produkcijskih mest njegove kulturne matrice pogledu na zahod vsaj jemlje vsako težo in pomen. Zmožnost elektronskih medijev, da v vsakem trenutku in skoraj trenutno informacijsko povežejo vsak del planeta z vsakim drugim, vzpostavlja - kot

15 Podatki so iz italijanske revije *L'Espresso* (13. januar 1991).

poudarja E. Balibar¹⁶ - zgodovinsko novo situacijo, ko izginja razcep med središčem in periferijo, metropolo in provinco neke kulture. Izginja tudi pojem *roba* neke kulture, ozemlja, kjer naj bi se vpliv središča propulzivnosti določene kulture zaradi razdalje izgubljal in na ta način ustvarjal pogoje za njeno amalgamiranje z robom sosednje, ki bi živel v podobnih pogojih. Kulturna ekologija, ki bi temeljila na ozemeljskih enotah, v takšnih okoliščinah izgublja svoj smisel. Elektronski mediji zagotavljajo naraščajočo interpenetracijo kultur, ki so bile prej fizično razmaknjene in njihovo reprezentacijsko sonavzočnost tako v enotnem virtualnem prostoru planetarnih komunikacij kot tudi v vsakodnevem življenju. (Noben pripadnik širše nacionalne ali etnične skupnosti v svojem življenju ne sreča vseh drugih pripadnikov te skupnosti, hkrati pa vsak od njih dnevno srečuje "nepripadnike" in jih videva na televiziji.)

Kakšne so posledice te zgodovinsko novosti v raz-mejevanju kultur in civilizacij? Druga stran izginevanja jasnih ozemeljskih mej kulturnih, svetov je *krepitev planetarno-svetovne perspektive*, posledica kardinalnega pomena le-te pa je nemožnost *zunanje izključitve* drugega izven določenih ozemeljskih meja. "*Izključitev dobiva obliko notranje izključitve na svetovni ravni: gre natančno za tisto konfiguracijo, ki je od samih začetkov moderne dobe, napajala ne le ksenofobijo ali strah pred tujci, temveč tudi razizem kot strah in sovraštvo do sosedov, ki so hkrati blizu in drugačni.*"¹⁷

Tujec ni več le v varno oddaljenost postavljen sosed velikih političnih tvorb, ki omogočajo "oddaljeni pogled"; tujec postaja za vse kratkotalno sosed, nekdo, ki ga vsakodnevno srečujemo. V tem smislu lahko razumno ponujeno identifikacijo z junakom *Pleše z volkovi*, ko izreče ključni stavek filma '*I want to the frontier till there's still one*'. Ne gre le za to, da je film morda izkoristil še zadnjo priložnost in zbral največjo čredo bizonov, kar jih je še v ZDA, da bi lahko naredil kolikor toliko veristične posnetke mogočnosti bizonjega stampega; prav tako ne gre samo zato, da so morda etnolingvisti prenesli na ekipo igralcev svoje poznavanje jezika, ki sicer izumira; ne gre samo za velikostno *mejo* filmskega vzorca, ki očesu kamere omogoča adekvatno predstavitev preteklih razmerij. Ko nam ponuja identifikacijo z željo poročnika Dumberja, nam režiser sugerira, da možnost realizacije takšne želje

16 Etienne Balibar: *Es Gibt Keinen Staat in Europa: Racism and Politics in Europe Today*, v: "New Left Review", št. 186, marec/april 1991.

17 Prav tam, poudaril E. Balibar.

postopoma izginja, da izginja možnost kulturne transplantacije, ker izginja ozemeljskost kultur. V tej optiki najde svoje mesto tudi kasnejša izjava poročnika ob prihodu na svojo mejno postojanko in ki izzveni skoraj kot replika na prvo: "*Takšnega kraja ni nikjer več na svetu.*" V procesu kulturne interpenetracije, ki razkrajja hermenevtične horizonte smisla posameznih skupnosti, možnost samodejne, samoumevne interpretacije izginja in kot zadnja *lingua franca* sporazumevanja nastopi neverbalna komunikacija telesnosti in gestualnosti. Vendar tudi vanjo pretvarjanje in maske (Dumbar in vrač se prvič srečata maskirana: Indijanec je popleskan z bojnimi barvami, Dumbar pa z brivsko peno) vnašajo dvoumnost in tveganj: srečanje se vselej izvije kalkulu, predvidljivosti in anticipaciji njegovega izida.

